

5. Миллер А.И. "Украинский вопрос" в политике властей и русском общественном мнении (вторая половина XIX в.) – СПб., 2000.
6. Głębocki H. Kresy Imperium. Szkice i materiały do dziejów polityki Rosji wobec jej peryferii (XVIII-XXI wiek). – Kraków, 2006.
7. Верстюк В.Ф. Українське питання в Російській імперії (друга половина XIX – XX ст.) // Україна і Росія в історичній ретроспективі: Нариси в 3-х т. – Т. 1: Верстюк В.Ф., Горобець В.М., Толочко О.П. Українські проекти в Російській імперії. – К., 2004.
8. Катков М.Н. 1863 год. Собрание статей, по польскому вопросу, помещавшихся в Московских Ведомостях, Русском Вестнике и Современной Летописи. – Вып. 2., 1887.
9. Катков М.Н. 1863 год. Собрание статей, по польскому вопросу, помещавшихся в Московских Ведомостях, Русском Вестнике и Современной Летописи. – Вып. 1. – М., 1887.
10. Грицак Я. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX-XX ст. – К., 1996.
11. Левенець Ю. Теоретико-методологічні засади української суспільно-політичної думки: проблеми становлення та розвитку (друга половина XIX – початок XX століття). – К., 2001.
12. Западные окраины Российской империи / Науч. ред. М. Долбилов, А. Миллер. – М., 2006.

**Мисюра В. В. Український фактор в трактовке Михаилом Катковым польского вопроса (по материалам публицистики 1863 г.)**

На основании анализа статей одного из наиболее влиятельных русских публицистов второй половины XIX в. Михаила Каткова, опубликованных в 1863 г., определена роль украинского фактора в его взглядах на решение польского вопроса. Юго-Западный край Г. Катков рассматривал как "исконно русские области", где необходимо изменить структуру землевладения в пользу русской аристократии, улучшить положение православного духовенства, перевести богослужение в костелах на русский язык. При таких условиях, по его мнению, Царство Польское некогда не будет стремиться к политической самостоятельности.

**Ключевые слова:** польский вопрос, украинский фактор, Михаил Катков, публицистика, Юго-Западный край Российской империи, Царство Польское.

**Misyura V. V. Ukrainian influence in Polish Issues Treatment by Michail Katkov (based on publicist materials of 1863)**

On the basis of articles of one of the most influential Russian publicists of the second half of XIX century Michail Katkov, published in 1863, the influence of Ukrainian factor on solving of Polish issues was defined. South-Western district Katkov treated as "basically Russian region" where the structure of land ownership should be changed with benefits for Russian aristocracy, the state of Orthodox Church should be improved too and mess in cathedrals should be turned into Russian language as well. In those conditions, Polish Kingdom will never be eager to have political independence.

**Keywords:** polish issues, Ukrainian factor, Michail Katkov, publicistics, South-Western district of Russian empire, Polish Kingdom.

УДК 94:37(092)(477)

В. В. Алєйкіна

## ІДЕЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ШКОЛИ У ТВОРЧОСТІ В.О. БІДНОВА (1874–1935)

У дослідженні проаналізовані ідеї відомого діяча української культури і освіти В. О. Біднова щодо організації національної школи в Україні, показано значення національного виховання для реалізації української національної ідеї. Показано, що педагогічні ідеї В. Біднова зберігають свою актуальність і в сучасних умовах.

**Ключові слова:** В. Біднов, національна ідея, національна школа, національне виховання.

У наш час все більше уваги приділяється питанню формування сучасної української національної ідеї. Вона повинна стати основним фундатором нового громадянського українського суспільства. Тому основним завданням учених, політиків, громадських діячів, педагогів на сьогодні є органічне поєднання української ідеї з проблемами будівництва і зміцнення нашої держави, тобто надання цьому процесові необхідного розумного, вольового і діяльного національного духу.

Національна ідея, її зміст, шляхи та напрями запровадження пов'язані з культурними цінностями й ідеалами відповідного суспільства; вона є одним із проявів цієї культури. Більш того, національну ідею слід розуміти як таку, що концентрує у собі культурні надбання відповідної нації. Саме тому українська національна ідея повинна стати виразником найзначніших досягнень нашого народу і при цьому, спираючись на історичне минуле, має бути зорієнтована на сучасне і майбутнє. Тобто вона має стати ідеологічним чинником розвитку українського суспільства і держави [16, с.49-50].

Слід зауважити, що процес національно-культурного і державного відродження України вимагає відповідальної роботи в контексті дбайливого збирання і повернення народові його духовних скарбів, у свій час відчужених у нього. До того ж без усвідомлення й осмислення досвіду минулого неможливий розвиток сучасної науки і освіти. Адже, як відомо, історичний процес обумовлений постійно діючими факторами, які

не просто зв'язують минуле із сьогоденням, а й значною мірою детермінують сучасність історією. У даному контексті найважливішими умовами пізнання істини є об'єктивна оцінка історичної реальності, нерозривний зв'язок історії з сьогоденням. Відновити її в усій повноті та істинності – невідкладне завдання українських учених. Це не лише данина нашій минувшині, а й запорука успішного розвитку суспільства, яке добре знає, шанує й творчо опановує досягнення своїх попередників.

Український народ дав світові чимало визначних діячів культури, відомих вчених і педагогів. Імена багатьох з них упродовж десятиліть в умовах тоталітарної системи замовчувалися, а їхня діяльність висвітлювалася спотворено. Хоча кожен з них зробив свій значний внесок у скарбницю української та світової культури. Серед таких непересічних особистостей – Василь Олексійович Біднов [2]. Його праці, погляди, ідеї, на наш погляд, заслуговують на пильну увагу широкої педагогічної громадськості.

Актуальність даного дослідження зумовлюється також переосмисленням ролі особистості в духовному житті суспільства, яке вступило в новий період розвитку. Одним із стратегічних завдань реформування освіти в українській державі, визначених Державною національною програмою "Освіта" (Україна ХХІ століття), поставлено формування освіченої, творчої особистості. Для цього необхідно створити умови для повної реалізації здібностей, таланту, всебічного розвитку кожної дитини. Цінним джерелом цих ідей є праці В. О. Біднова.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що нині спадщині В. О. Біднова приділяється досить значна увага, здійснюється постійний пошук. У процесі дослідження творчої спадщини В. О. Біднова важливі відомості нами були почерпнуті з праць Д. Дорошенка [8], С. Наріжного [9, 10], Н. Полонської-Василенко [11], С. Русової [13], С. Сірополка [17], Є. Чикаленка [20]. Також важливе значення мали спогади В. Прокоповича [12], С. Саковича [14], Г. Чикаленко-Келлер [21]. Життєвий шлях, громадсько-політична та наукова діяльність Василя Олексійовича висвітлюється в працях сучасних істориків – С. Абросимової [1], Ю. Мицика [1], І. Саламахи [15], В. Ульяновського [18], М. Чабана [19], О. Школьника [22] та інших.

Аналіз вищезазначених праць дає підставу для висновку, що більшість авторів досліджували діяльність В. О. Біднова загалом, охоплюючи всі сфери його життя. Проте немає досліджень, у яких би висвітлювалася ідея національної школи у творчості вченого.

Мета дослідження – проаналізувати ідеї відомого діяча української культури і освіти В. О. Біднова щодо організації національної школи в Україні.

Професор Василь Олексійович Біднов (1874–1935) – визначний учений-історик, освітній та громадський діяч, автор понад 180 праць з освіти та культури, історії України, історії церкви та запорізького козацтва, історіографії тощо. Протягом усієї педагогічної та просвітницької діяльності активно займався питаннями удосконалення методів навчання і виховання підростаючих поколінь, поширенням знань серед широких прошарків населення. З іменем вченого пов'язано входження в освіту таких педагогічних ідей, які значно випередили свій час і є основою для їх плідного розвитку в наші дні. Він працював вчителем Астраханської духовної семінарії, помічником інспектора Катеринославської духовної семінарії та її викладачем, деканом богословського факультету Кам'янець-Подільського університету, викладачем Кременецької духовної семінарії. Став організатором і ректором першого на еміграції українського народного університету в Ланцуті у 1921 році. Довгий час працював в Українському Вільному університеті в Празі [23], Українській господарській академії, Українському педагогічному інституті імені М.П.Драгоманова, Варшавського університеті. Чимало сил і знань віддав організації Української дитячої школи у Варшаві, в якій згодом читав лекції з релігії.

Василя Олексійовича цікавили складні проблеми освіти і виховання: засади демократичної організації народної освіти, роль школи у духовному відродженні нації тощо. Багато було зроблено В. О. Бідновим щодо піднесення національної самосвідомості місцевої людності, збереження традицій, культури, мови українського народу. Він був продовжувачем ідей Г. Сковороди, К. Ушинського, С. Русової, які обстоювали національний характер виховання. Він підтримував думку, що саме в національному вихованні сила нації та її добробут. Лише завдяки створенню справжньої національної школи стає можливим виховання молоді на принципах народності, гуманізму, зв'язку з життям народу. Це неминуче веде до здійснення віковичних мрій українського народу про заможне, щасливе життя у своїй незалежній державі. Через національне виховання відбувається розвиток особистості, формуються національний характер і світогляд [4].

Аналізуючи працю вченого „Українська школа” [5], доходимо висновку: становлення української національної школи є дуже важливим, тривалим і нелегким процесом. Та й братися за це потрібно терміново. Педагог зокрема відзначив: „Український народ цілими віками страждав, терпів гніт та утиски, терпить і його школа всякі шкоди. Як цей гніт не задавив його, так й ці шкоди не задушуть української школи, вона буде рости, розвиватися і докаже, що вона корисна для нашого народу. Треба тільки поставити її в нормальні умови. Органи самоврядування, товариства, громади та ті інституції, що завідують справами освіти, мусять зараз же розпочинати заходи для утворення таких нормальних умов і в першу голову подбати про забезпечення наших шкіл своїми власними помешканнями, годі їм жити в приймах. Разом з тим треба збільшити число українських шкіл, а це можна зробити через українізацію деяких російських шкіл, число яких безперечно, велике” [5, с.2-4].

Слушними є зауваження вченого про те, що школа повинна бути створена самим народом, його творчістю, усіма його особливостями, звичаями. Національна система виховання, в його розумінні, повинна ґрунтуватися на засадах народної педагогіки, наукової педагогічної думки, що увібрали в себе надбання національної виховної мудрості, досягнення світової культури. Вона охоплює ідейне багатство народу,

його морально-естетичні цінності, трансформовані засобах народної педагогіки, народознавства, принципах, формах і методах організації виховного впливу на молодь [6].

У численних своїх роботах педагог доводив, що у школах мовою викладання повинна бути українська, і що без цього український народ не відчувається повноцінним. Культура народу твориться рідною мовою. Саме в ній зафіксовані цінності і символи нації, що сприяють етнічному самоусвідомленню, державотворчим устремлінням: спільне минуле, спільна доля, національна культура, національний характер. Розвиток і використання загальнонаціональної мови В. О. Біднов вважав засобом освіти і укріплення культурної самобутності [3].

Широко пропагуючи ідею національної школи, Василь Біднов хотів показати, яке значення для українського народу має вивчення історії рідного краю, рідної батьківщини. Він підкреслював: „Минуле українського народу, історія України, завдяки попереднім несприятливим умовам політичного та громадського життя, а разом з тим і постановці шкільної справи в бувшій Російській імперії, є предметом невідомим, не тільки для широкого громадянства, а й для більшості нашого учительства. Російська школа не рахувалася з інтересами українського народу й дбала тільки про те, аби його сини та дочки забули про свій рідний край, його історію та батьківську мову, і тому вони більш-менш гаразд засвоювали ту історію, чуже письменство й не свою мову, всього ж свого цуралися та зневажали його. Це дуже шкодило нашій справі, бо одбирало від нас значну частину інтелігентних сил, котрі переходили до ворожого табору і, не вважаючи на українське походження, заважали нашому національному рухові.

Події 1917 року дали можливість вільно знайомитися з тим, що раніше переслідувалося й виганялося з школи. Виникла потреба докладного вивчення української історії. Зріст українського руху піднімав національну свідомість нашого народу і будив інтерес до минулого України. Як дорослі, так і молоді, освічені і не освічені, бажають знати минулу долю рідного краю і розшукують відповідну історичну літературу, наукові історичні праці. Але попередні умови нашого життя зробили те, що здобути бажану літературу було дуже тяжко почати через те, що її було небагато, а почати через цілком зрозумілу несвідомість того, де її шукати” [7, с.3].

Надзвичайно великого значення надавав Василь Олексійович українському друкованому слову. Вважав, що воно сприяє зростові національної свідомості нашого народу, піднімає його в культурному відношенні.

Таким чином, проаналізувавши доробок В. Біднова, ми можемо зробити висновок про досить чітке окреслення в ньому теоретичних основ будівництва української школи і національного виховання через здійснення принципів науковості, національної свідомості й українського патріотизму, історизму, народності й гуманності, природовідповідності, гармонії тощо. Ми переконані, що педагогічні ідеї В. О. Біднова зберігають свою актуальність і в сучасних умовах. Їх реалізація зробить вагомий внесок у педагогічну теорію і сучасну шкільну практику. І наше завдання полягає в тому, щоб глибоко вивчати, осмислювати і творчо використовувати все, що може прислужитися розбудові нової української школи.

#### Джерела та література

1. Абросимова В., Мицик Ю. Далеко від рідного дому // Зоря. – 8 вересня.
2. Біднов В.О. // Енциклопедія Сучасної України. – Т. 2 „Б-Біо”. – К., 2003.
3. Біднов В.О. Культурний рух на Україні в часи революції // Наш шлях (Кам'янець-Подільський). – 1919. – 4, 7, 11 грудня.
4. Біднов В.О. Освіта на Україні // Свято Поділля (Кам'янець-Подільський). – 1918. – 22 жовтня.
5. Біднов В.О. Українська школа // Життя Поділля. – 1918. – 26 грудня.
6. Біднов В.О. Школа й освіта на Україні // Українська культура: 36. лекцій. – Подєбради, 1934. – С. 16-38.
7. Біднов В.О. Що читати по історії України: (Коротка історіографія України): 3 викладів на учительських курсах українознавства. – Кам'янець-Подільський. – 1919. – 72 с.
8. Дорошенко Д. Життя і громадська діяльність професора В.О. Біднова // Пам'яті професора Біднова: Засідання Українського історично-філологічного товариства в Празі дня 30 квітня 1935 р. – Прага: Вид-во УІФТ в Празі, 1936. – С. 5-11.
9. Наріжний С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції 1919–1939 рр. – Прага, 1942. – Ч. 1. – 373 с.; К., 1999. – Ч. 2. – 270 с.
10. Наріжний С. Наукова праця проф. В.О. Біднова // Пам'яті професора Біднова: Засідання Українського історично-філологічного товариства в Празі дня 30 квітня 1935 р. – Прага: Вид-во УІФТ в Празі, 1936. – С. 12-28.
11. Полонська-Василенко Н. Сторінки спогадів. УВУ // Український історик. – 1965. – № 3-4. – С. 39-48.
12. Прокопович В. Пам'яті В.О. Біднова // Тризуб. – 1935. – № 30–31.
13. Русова С. Мої спомини. – Львів: Вид-во кооператива “Хортиця”, 1937. – 284 с.
14. Сакович Є. Професор В. О. Біднов (посмертні спомини) // Тризуб. – 1935. – № 38. – С. 2-7.
15. Саламаха І.В. Громадсько-політична та наукова діяльність В. О. Біднова (кінець XIX – 1935 р.) // Дис. канд. іст. наук. – Запоріжжя, 1998. – 212 с.
16. Сележан Й. Основи національного виховання (Українознавство: історичний, філософсько-релігійнознавчий аспекти): Хрестоматія. – Чернівці: Книги – XXI, 2005. – 306 с.
17. Сірополко С. Історія освіти в Україні. – Київ: Наук. думка, 2001. – 912 с.
18. Ульяновський В. Василь Біднов // Історіографічні дослідження в Україні. – К.: НАН України, 2002. – Вип. 12. – Визначні постаті української історіографії XIX-XX ст. – С. 303-340.
19. Чабан М. Вічний хрест на грудях землі. – Дніпропетровськ, 1993. – 126 с.
20. Чикаленко Є.Х. Спогади: 1861-1907. – Львів, 1925. – Ч. I.

21. Чикаленко-Келлер Г.Є. Пам'яті В. Біднова // Тризуб (Париж), 1935. – № 28-29. – С. 6-14.
22. Школьник О. Духовна публіцистика Василя Біднова (за матеріалами "Релігійно-наукового вісника", Александрів Куявський, 1921-1923) // 3 Міжнародний конгрес українців. 26–29 серпня 1996 р. Історія – Харків, 1996 р. – С. 241-245.
23. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України у м. Києві. – Ф. 3859. Український вільний університет в м. Прага. – Опис 1. (1921-1941). – Спр. 156. – Листування з „Лігою української культури” в Празі про проведення лекцій на тему: “Завдання української еміграції”. – 532 с.

**Алейкина В. В. Идея национальной школы в творчестве В. А. Биднова (1874-1935)**

*В исследовании проанализированы идеи известного деятеля украинской культуры и образования В. А. Биднова относительно организации национальной школы в Украине, показано значение национально-го воспитания для реализации украинской национальной идеи. Показано, что педагогические идеи В. Биднова сохраняют свою актуальность и в современных условиях.*

**Ключевые слова:** В. Биднов, национальная идея, национальная школа, национальное воспитание

**Aleikina V. V. The idea of national school in V. O. Bidnov's works (1874-1935)**

*The Ukrainian people gave the world quite a lot of prominent cultural workers, known scientists and teachers. Among such unordinary personalities is Vasyl Bidnov. His works, views and ideas, in our view, deserve an intent attention of wide pedagogical public. It is possible to draw a conclusion about a clear lineation in Bidnov's works theoretical bases of building of Ukrainian school and role of national education in development of national consciousness and Ukrainian patriotism.*

**Keywords:** V. Bidnov; national idea; national school; national education

УДК 94 (477.7)“18/19”

В. М. Константинова

## СПЕЦИФІКА ЕТНІЧНОГО СКЛАДУ МІСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ХЕРСОНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ КІНЦЯ ХІХ СТ.

*У статті аналізуються матеріали Першого загального перепису населення, що стосуються такої важливої складової Російської імперії, якою була Херсонська губернія. Особлива увага приділена підрахункам відсоткового представництва різних етнічних груп у складі населення міст і повітів, співвідношенню чоловічого і жіночого населення в різних етносах, представлених у містах, конфесійній приналежності представників різних мовних груп. Використання статистичних джерел дає можливість побачити детальну, і в той же час цілісну картину етнічного складу населення міст губернії.*

**Ключові слова:** міське населення, етнос, статистика

Одним із важливих чинників, який впливав на характер урбанізаційних процесів на півдні України як у XVIII – XIX, так і у XX століттях, був чинник етнічний. Етнічна строкатість через цілий комплекс причин стала своєрідною “візитівкою” як регіону в цілому, так і його адміністративно-територіальних складових, найбільшими з яких тривалий час залишались губернії. Не стала виключенням і губернія Херсонська, у тому числі і стосовно етнічного складу міського населення, про що член Центрального Статистичного Комітету І.Т. Антонович у “Короткому огляді цифрових даних Першого перепису населення Херсонської губернії” писав, що міське населення тут має “такий строкатий характер, який не зустрічається в жодній з внутрішніх російських губерній” [1, с.VIII]. Нажаль, більшість дослідників, які пишуть про другу половину XIX – початок XX ст., обмежується самою констатацією факту поліетнічності Херсонщини або ж оперує даними щодо етнічного складу окремих населених пунктів чи щодо чисельності того чи іншого етносу в губернії. Статистичні джерела, в тому числі й опубліковані, часто використовуються вельми вибірково, епізодично, що не дає можливості побачити детальну, і в той же час загальну і цілісну картину етнічного складу населення губернії і тим більше – населення міського. Доволі недостатньо використовуються інформативні можливості навіть того самого тому Першого загального перепису населення Російської імперії 1897 р., цитату з вступної статті якого ми навели вище.

Не можна сказати, що матеріали Перепису ігноруються дослідниками, які звертаються до тих чи інших аспектів історії міст півдня України кінця XIX ст. Втім, у переважній більшості наукових статей, які містять посилання на це джерело, наводяться лише 2 – 3 цифри, одержані з нього. Ширше матеріали Перепису використані в доволі нечисленних дисертаційних працях (авторства В.В. Дмитрієва, Н.О. Котової, Л.Л. Левченко, А.Х. Маргулова, О.М. Марченка, С.Б. Надибської), присвячених історії міст Південної України [2-7]. Варто відмітити, що не кожна з цих робіт включає дані саме про Херсонську губернію. Тож головне завдання нашої розвідки як раз і полягає в систематизації тих матеріалів Перепису, які стосуються етнічного складу населення міст Херсонщини.

Дуже важливо, що у самому Переписі відповідні дані розпорошені поміж іншими а головне – подані переважно в абсолютних цифрах, що ускладнює визначення частки того чи іншого етносу в складі міського населення як губернії в цілому, так і її складових. Етнічна карта регіону стає набагато краще зрозумілою, якщо перевести абсолютні показники у відсотки.